

הרב אפרים כחלון
מחבר שו"ת אך טוב לישראל

מסיונר מומר שחזר בתשובה, האם מקבלים אותו?

אם יש תשובה לעובר עבודה זרה * תיקון לעון עבודה זרה * תשובה למסית * אם גחזי ויש"ו היו ראויים לתשובה? * תשובה על עון חילול השם * חילול ה' בשוגג - כפרתו * תיקון לעון חילול השם * אין דלת ננעלת לשוב בתשובה * כל הפורש ממינות מיית - אם נפסק להלכה * תשובת מנשה וחלקו לעולם הבא * אם אנו מקבלים תשובת המינים והמסיתים? * סתירה בדברי הרמב"ם וביאורו * חזקת בעל תשובה * אי סמכינן על חזקה במקום עדים * אם יש לחוש שמא המומר מערים ולא שב בתשובה באמת? * מומר ששב בתשובה אם יינו יין נסך? * נאמנות במיגו למומר * דרך התשובה למומר * שחיטת מומר * תשובת אחאב * מתי ידע יהושפט ששב אחאב בתשובה? * ביאור נוסף על הסתירה בדברי הרמב"ם * גדר מין כיום * תינוק שנשבה כשממיר דתו

שאלה

מנחם אב תשע"ט

מעשה אתיא לידן, אודות אחד מגדולי מזכה הרבים בארץ ובעולם המחזיר בתשובה ונלחם בנצרות ובמסיונרים בהצלחה רבה, והוציאו עליו לעז שמכיון שבעברו התנצר והיה כומר מסיונרי, שוב לא מועילה לו דרך תשובה, ורדפו אותו בכתב ובעל פה, וביישוהו וכיזוהו ברבים, ועתה נפשו לשאול הגיע, האם נכון הדבר שלא התקבלה תשובתו? ומה יענה לאותם האנשים? וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

תשובה

א.

תחילה וראש הבא נבא לדון אי מהני תשובה על עון ע"ז. איתא בגמרא בשבועות (דף יג ע"א), תניא: "כי דבר ה' בזה" (במדבר טו, לא) - זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה, ואת מצותו הפר - זה המפר ברית בבשר; הכרת תכרת, הכרת - לפני יוה"כ, תכרת - לאחר יוה"כ; יכול אפילו עשה תשובה? ת"ל: עונה בה, לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה. ורבנן? הכרת - בעולם הזה, תכרת - לעולם הבא; עונה בה - שאם עשה תשובה ומת, מיתה ממרקת. ע"כ. ומעתה, לרבנן אין די בתשובה אלא רק אם הוא מת. וממילא, כל זמן שלא מת לא התקבלה תשובתו, וא"כ איך אפשר להחזיקו כבעל תשובה?

אולם, מסתמא דגמרא בסנהדרין (דף צ ע"ב) משמע דמהני תשובה גם ללא מיתה, דילפינן מקרא הנאמר גבי ע"ז "כי דבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה" (במדבר טו, לא), לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה. ובקריית ספר להמב"ט (הלכות תשובה פרק א בהוצאה

האוצר ♦ גיליון ל"ד

הראשונה וינציא שנת שי"א בהערות שבסוף הספר) מבאר, דמשהרהר בתשובה סגי שלא יהיה עונה בה. וע"ע בספר נודע ביהודה עה"ת (פרשת ראה דברים טו, יד עמוד רסז).

גם מדברי המהר"ם בן חביב בספרו תוספת יום הכיפורים על מסכת יומא (דף פו ע"א ד"ה אמר ר"ל), נראה דס"ל דלכו"ע מהני תשובה גם לעון ע"ז, ושם הביא מ"ש לפרש בספר תאוה לעינים דבמה שנחלקו רבי לוי ורבי יוחנן אי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד או עד ולא עד בכלל [כן הגירסא בעין יעקב ביומא שם, ובילקוט שמעוני (הושע רמז תקל) ע"ש] דר"ל ס"ל דגדולה תשובה שיש בה כח לכפר אף שכפר בעיקר ועבד ע"ז, שזהו עד כסא הכבוד, ור"י ס"ל דעל כל דבר תשובה מכפרת חוץ מעובד עבודה זרה וכופר בעיקר, וזהו ולא עד בכלל. יע"ש. ומהר"ם בן חביב העיר ע"ד, דמנא ליה דר"י ס"ל דאין התשובה מכפרת על ע"ז הלא אין לך דבר עומד בפני התשובה, ומנשה יוכיח דעבד ע"ז ונתקבלה תשובתו. וכמו שאמר ר"י גופיה בסנהדרין (דף קג ע"א), כל האומר מנשה אין לו חלק לעוה"ב מרפה ידיהם של בעלי תשובה, הרי דר"י ס"ל דהועילה התשובה למנשה אף על גב דעבד ע"ז. עכ"ד.

וראיתי בשו"ת מהרי"ט (ח"ב חאו"ה סימן ח) אחר שהביא את ב' הסוגיות בשבועות ובסנהדרין כתב, דהעובד ע"ז לתיאבון, ואפילו כשעובד ע"ז להעיס, אינו בגדר זה של עון ע"ז שלא מכפר רק יום המיתה.

ובנ"ד, לפי איך שמציגים הנוצרים המסיונרים את דתם הטיפשית, שלכל העונות יש כפרה למאמין באותו האיש, מלבד רצי כסף וזהב וסכומי עתק המשלשלים בידי הנוטים לדבריהם, נראה שנחשב לעובד ע"ז לתיאבון. וביחוד שבהרבה מקרים לא עובדים ממש את פסל אותו האיש בהשתחואה זיבוח וקיטור, אלא באמונה גרידא, דקיל טפי.

ולך נא ראה למ"ש הרב חיד"א בדבש לפי (מערכת ת"ו אות יט) בשם בעל סמיכת חכמים, דיש מי שכתב דתשובה אינה מועלת לע"ז ג"ע ושפכ"ד ויש חולקין, ושכתב תשב אנוש עד דכ"א ראשי תיבות דם כפירה אשה, וסיים דאפשר לרמז שעל זה מסיים ותאמר שובו בני אד"ם ר"ת אשה דם מזומר ובפירוש אומר שובו כי תשובה מועלת לכל עיין שם [ושנה דבריו בספרו פני דוד (שמות פרשת כי תשא אות ח, ובמדבר פרשת קרח אות ו) ועוד]. וכן מבואר בכלי יקר (שמות פרק לט, פסוק מג), דמהני תשובה גם בג' עבירות.

וכבר תמה הגאון הקדוש רבי שלום כאסכי בספרו שלום לעם (עמוד סג ד"ה אשובה), דקשא טובא עמ"ש הרב סמיכת חכמים די"א שלא מועילה תשובה לג' עבירות חמורות, דמכמה מקומות מהש"ס ומהזוהר הקדוש ומהרמב"ם ז"ל מוכח להיפך. ובפרט ממאמר חז"ל בגמרא בע"ז (דף ד ע"ב), שלא חטאו ישראל בעון העגל אלא להורות דרך תשובה. ומסיק, סוף דבר המובן מקבלת רז"ל דלכל העבירות שבעולם התשובה מתקבלת. ע"כ. וכן מבואר בבן איש חי שנה שנייה (פרשת תצוה בדרשה קודם ההלכות) כתב, אפילו רשע שעבר כל העבירות אם מתחרט ועוסק בתורה יכופר לו ויקדש בקדושתם של ישראל, דאין לך עון שלא יתוקן בתורה. ע"כ.

וביחוד ע"פ מ"ש בגמרא בשבת (דף קיה ע"ב), כל השומר את השבת אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו. והרב חיד"א בספרו לב דוד (פרק כא) מבאר, דאפילו בעובדי עבודה זרה ממש,

יותר מדור אנוש נמחל לו כששומר שבת, ולא נקט דור אנוש אלא משום שהם הראשונים לע"ז.
ע"ש^א.

ב.

עוד יש לאלוה מילים להביא ראיה מן התלמוד שגם מסית יש לו דרך תשובה, ומקבלין אותו, מהא דאיתא בגמרא בסנהדרין (דף קז ע"ב) שבא אלישע להחזיר את תלמידו גחזי בתשובה. וכן רבי יהושע בן פרחיה בא להשיב את תלמידו ישו בתשובה, והגם שהם חטאו והחטיאו את ישראל, כמבואר שם בגמרא, לא נעלו מהם דרך התשובה. ודוחק לומר שבאו רק להשיבם בתשובה שיצאו ידי חובת שמים, אך לא לקבלם בידי אדם. דודאי הכירו בתלמידיהם שלא יעמדו בדרך תשובה שכזו, שכל רואיהם יחזיקום עדיין כעוברי עבירה.

וראיתי להגאון מרוגוטשוב בספר צפנת פענח (הלכות עבודה זרה פרק ב הלכה ה), שע"ד הרמב"ם שכתב, ואין מקבלים אותם בתשובה וכו'. כתב, לא קאי אמומר, ועיין בירושלמי פ"ג דהוריות. ע"כ. ובשו"ת דברי יציב (חלק אבן העזר סימן סב אות כא) שכוונתו כנראה ששם בירושלמי (בהלכה ה דף י"ט ע"א), קאמר גר ומשומד לע"ז - מומר קודם מפני מעשה שאירע. ובפני משה ביאר: כלומר אם באו לפניך גר להתגייר, ומומר לע"ז לחזור בו, תטפל עם המומר קודם ואל תדחה אותו מפני מעשה שאירע וכו' כדאמרינן בסנהדרין (דף קז ע"ב) לא כר' יהושע בן פרחיה שדחאו ליש"ו הנוצרי בשתי ידים. ובאמת מגוף הך ש"ס דסנהדרין (שם) מוכח דמקבלין אותו. ע"כ. והנה לפירוש הרב פני משה בירושלמי מוכח, דאפילו מומר שחטא והחטיא את ישראל מקבלין אותו ואף קודם לגר, דהא אותו מעשה היה עם יש"ו הנוצרי, שהיה מומר ומסית ומדיח, ואעפ"כ בא ריב"פ להשיבו בתשובה. הרי שאין לך דבר העומד בפני התשובה. ושמה באותה העת לא היה יש"ו מאותם האפיקורסים התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שעוברים על גופי תורה להכעיס בשאט ביד רמה ואומרים שאין בזה עון. שעליהם כתב הרמב"ם שאין מקבלין אותם בתשובה. ורק אחר כך הרשיע יותר וי"ל.

ואין להביא ראיה בהיפך, דממה שלא טרחו אלישע וריב"פ להשיב תלמידיהם הטועים למרות שאמרו להם שהם חוטאים ומחטיאים מוכח דלא מועילה תשובה כשחוטא ומחטיא. דזה אינו חדא, דהא ידעו ממעשיהם הרעים והמפורסמים, ובכל אופן באו להשיבם בתשובה. ועוד, שכבר כתב המאירי בסנהדרין (שם) וז"ל, כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ומ"מ כל שתלה לו זכות ועשה תשובה נתכפר לו שאין לך מחיצה ופרגוד בפני התשובה כלל. ע"כ.

[גם הרב שם משמואל (פרשת תזריע שנת תרע"ד בסוף הדרוש), הקשה כן, למה לא לימד אלישע את גחזי, שאע"פ שהחוטא ומחטיא אין מספיקין בידו לעשות תשובה, מ"מ אם יתאמץ יקבלוהו? וביאר, דהיסוד של החטא של גחזי היה חוסר אמונת חכמים שלא האמין באלישע, ולכן רצה אלישע שיקבל את דבריו שיש לו דרך תשובה למרות הכל, והוא נשאר ברשעתו מתחילתו ועד

(א). הערת הרב רועי זק: ויעיין במה שהאריך בעניין אפילו כדור אנוש רבינו הרדב"ז בתשובתו על הקראים.

סופו, שאמר לו שלא מאמין לו שיכול עוד לשוב בתשובה. עכ"ד וכן יש לומר על רבי יהושע בן פרחיה ותלמידו יש"ו. דו"ק ותשכח].

ג.

ואחר הודיע אותנו אלוקים לכל זאת, פש גבן לבירוריה, מה שטוענים נגד אותו בעל תשובה, דמאחר שחילל את השם בהיותו משומד, לא מועילה לו תשובה, דרק יום המיתה מכפר, וכדאיתא בגמרא ביומא (דף פו ע"א), וכ"פ הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"א ה"ד). וא"כ כל זמן שלא מת לא התקבלה תשובתו. ואלבא דאמת בנ"ד איכא כמה טעמי תריצי לומר שאינו בגדר מחלל את השם שאין לו כפרה. חדא, דמנ"ל שחילל שם שמים בפרהסיא שהרי השתמד בחו"ל. ועוד, דבתוספתא ביומא (פ"ד ה"ח) איתא, מי שנתחלל בו שם שמים במזיד ועשה תשובה אין כח בתשובה לכפר וכו'. בספר שערי היכל על התוספתא יומא (פ"ד ה"ט) הביא בשם החסדי דוד והשיירי מנחה דעל חילול השם בשוגג, די לו בכפרה קלה. ע"ש. והכא בנ"ד שוגג היה שלא ידע והכיר את היהדות וכאמור. גם הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספרו קרית מלך על הרמב"ם (הלכות תשובה פ"א ה"ד) ציין שכל הדברים החמורים שכתב הרמב"ם על עון חילול השם, היינו בחילול השם במזיד.

וביחוד שמצאנו כמה תיקונים לעון חילול השם, וכגון קידוש השם, שהוא תיקון לחילול השם, כמ"ש רבינו יונה בשערי תשובה (שער רביעי אות ה), וכ"כ רבינו בחיי על הפסוק "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב). שקידוש השם הוא תיקון לעון חילול השם. ונפילת אפים הוא גם תיקון, כמבואר בב"י (או"ח סימן קלא) בשם הזוהר. גם מדברי הספורנו (דברים א, מה) יש לדייק דכששב בתשובה מאהבה, מהני גם כן על עון חילול השם. וכן מבואר במג"ח (סוף מצוה ססד) ובנחל יצחק (בהקדמה לח"ב פתח השער אות יב) בשם ספר אגודת אזור. ע"ש. ובספר מעדני שמואל לרבי שמואל טרוביץ זצ"ל על התורה (פרשת ניצבים מאמר תשובה על ידי תורה עמוד תב, ושנה דבריו בספר מעדני שמואל על ההפטרות הפטרות קדושים עמוד שכא). ע"ש.

אתה הראת לדעת, שלא נסתם הגולל עליו חלילה, ויש בכוחו לתקן את כל אשר קלקל. ואין לך חטא ועון שלא מועילה לו התשובה. צא ולמד ממ"ש בתנא דבי אליהו רבה (סוף פרשה כ) שאפילו הגדיל אדם מאה עברות כו' ואפילו עומד אדם ומחרף כלפי מעלה ויחזור ויעשה תשובה, אתה הקדוש ברוך הוא מוחל לו כו'. וכ"ה בתנא דבי אליהו זוטא (סוף פרשה ט) אפילו יגדיל אדם מאה עבירות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו ויחזור ויעשה תשובה, אומר הקדוש ברוך הוא, אני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה, ואם יעמוד אדם ויחרף כלפי מעלה ויחזור ויעשה תשובה, אומר הקדוש ברוך הוא, הרי אני מוחל לו על כל עונותיו. וכן מבואר בפסיקתא דרב כהנא (פסקה כד אות יב), שובה ישראל כו' אפילו כפרת בעיקר כו' אדם עומד ומחרף ומגדף בשוק והקב"ה אומר לו עשה תשובה ביני לבינך ואני מקבלך.

ד.

ושמעתי באומרי'ם לי, דבודאי לא עשה אותו הבעל תשובה, תשובה אמיתית דהא שוברו בצידו, והוא מאמר הגמרא בע"ז (דף יז ע"א) אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מאי דכתיב "כל באיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים" (משלי ב, יט), דכל הפורש ממינות מיית. ופירש רש"י: כל המשתמדים לעבודה זרה אחר שנאבקו במינות אינם שבין ואם שבין ממנהרין למות מתוך צרה וכפיית יצרם וזו גזירת מלך עליהם למות. ע"כ. והא הכא פרש ממינות ולא מיית, וא"כ זהו הסימן שלא פרש?! וכ"כ להעיר בשו"ת מהרי"ט (ח"ב חאו"ח סימן ח ד"ה ובפ"ק דע"ז) בנידונו שם אודות מומר. ע"ש.

ואליבא דאמת, זה אינו, מכמה טעמי תריצי. חדא, שכבר ביאר הרב כסף משנה בהלכות ע"ז (שם), דאותם המינים שדרש עליהם הרמב"ם את הפסוק "כל באיה לא ישובון" – שאין מקבלין אותם, הם אותם האפיקורסים הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים על גופי תורה להכעיס בשאט נפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון, אך סתם מינים מקבלין אותם. וממילא גם גזירת המיתה, דאי פרשו ממינות מיית, לא שייכים בה. וכ"כ רבי ידידיה שמואל טאריקה בספרו בן ידיד על הרמב"ם שם, דהאמת הוא כמ"ש מרן ז"ל דהנהו דהתם ישובו ויחיו לא ימותו ומקבלין אך הכא שהם להכעיס, אי פרשי ממינות זו מיית. עכ"ה. ומעתה בנ"ד שלא היה בגדר מין כזה שעובד ע"ז להכעיס, ולא עבר בשאט נפש על ד"ת, אלא שהיה חסר לו את המידע אודות אמיתות התורה, הלא בודאי שלא יכלל חלילה בגדר "כל באיה לא ישובון". ואפילו לפירוש המהרש"א שם בח"א דכל הפורש ממינות מיית, דרחמי שמיא הוא, אחר שחזר שפיר בלב שלם, ופן יחזור לסורו חס ושלום אם לא ימות. ע"כ. אין לחוש, דדוקא במכיר ריבונו ומורד בו יש לחוש שיחזור לסורו, אך כשהלך בדרך החושך לפי שלא הכיר וידע לאור – אורה זו תורה – ולדרך האמת, וכעת מכיר בכחש ובכזב של הדת הנוצרית, ואף מגלה ומפרסם קלונה ברבים בכל עת ובכל שעה, אין לחוש לזה. וגדולה מזו כתב בשו"ת אפרקסתא דעניא (חלק א סימן ג), דבאומר שחוזר בתשובה ומתחרט על שעבד ע"ז נאמן, דאע"ג דמסתמא אינו חוזר, דמאן דפריש ממינות מיית, מ"מ נאמן, דאמרין דלא היה מודה בה, אלא לתיאבון עביד. ע"כ [ובייחוד דמומר בזמן הזה, אפילו שלא שב בתשובה, י"א דלתאבון עביד, כמבואר בשדי חמד (מערכת המ"ם כלל קנה עמוד 85) ע"ש פלוגתא בזה]. וכ"ש בנ"ד, שמחמת בורותו עשה כן ופשוט.

וראיתי לרבנו החיד"א בספרו חומת אנך (יחזקאל ריש פרק לג), שהביא משם מהר"ר יצחק הכהן ז"ל שכתב דלפי הטעם שכתב רש"י הפורש ממינו מיית מתוך צרה וכפיית היצר, יש תקנה, לשוב מעט מעט בהדרגה. ע"כ. ולדבריו אין ראייה כלל ממה שלא מת, דשב בהדרגה שלב אחרי שלב.

עוד ראיתי בשו"ת משנה הלכות (חלק ו סימן כח), שפירש דהא דאמרו דכל הפורש ממינות מיית אין הכוונה שמיד ימותו וא"א להם לחיות כלל אלא שימותו קודם זמנם. או יתבאר לפי מה שאמרו (אוצר המדרשים איינשטיין פסיקתא עמוד 497), גדולה תשובה שמארכת ימים אבל בע"ז

אינה מארכת ימים אלא מת בעתו והיינו לא ישיגו ולא אמר ולא יחיו, אלא לא ישיגו ארחות חיים עוד. עכ"ד.

אתה הראת לדעת, דאין להביא ראייה ממה שלא מת אותו בעל תשובה, שלא שב בכל ליבו, והמביאים ראייה מזה כדי לצערו ולרודפו עתידין ליתן את הדין, דנראה שאין כונתם לשם שמים, ולא עמלו לבאר ולברר את דבר ה' זו הלכה בסוגיא זו. וכמדומני שלא עברו על כל התלמוד אפילו פעם אחת. דהא אמרו חז"ל בשבת (דף ק"ח ע"ב) כל השומר שבת אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו. ואותו הבעל תשובה שמר כבר אלפי שבתות בכל דקדוקי ההלכות, ומה להם כי ילינו עליו. וראיתי להגאון רבי פנחס הורוויץ זצ"ל בעל ההפלאה בספרו פנים יפות עה"ת שמות (פרשת משפטים פרק כג פסוק יד) שכתב, דהטעם שאמרו חז"ל דכל השומר שבת אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו, אעפ"י שאמרו בגמרא בע"ז (דף יז ע"א) דהפורש ממינות מיית? לפי ששמירת שבת כהלכתה היא הדביקות מאוד באחדות האמיתי יתברך, כמ"ש בוהר (פרשת תרומה דף ק"ה ע"א), רזא דשבת אייהי שבת דאתאחדת ברזא דאחד וכו', לכן אע"ג דבעלמא קשה לפרוש מטומאת ע"ז שנדבק בו ולכן מיית, מ"מ כשמקדש שמירת שבת הוא אחדות האמיתי נעקר שם ע"ז ממנו. עכ"ד. ודון מינה ואוקי באתרין.

ה.

ואעיקרא דהאי דינא דכל הפורש מן המינות מיית, יש לעיין, דלכאורה נראה דלא נפסק כן להלכה, שהרי הרמב"ם כתב, שאין מקבלין את המינים ואם מיית, מה שייך לקבלו, הלא מיית מייד, ואם לא מיית הוה סימן שלא שב בתשובה שלימה, ומה שייך לקבלו? ואיברא דכן נראה להדיא מדברי הרמב"ם (פ"ב מהלכות ע"ז ה"ה), שדרש האי קרא ד"כל באיה לא ישובון" – דאזיל על דרך התשובה, והיינו שאין מקבלים אותו בתשובה, ולא שהפורש ממינות מיית.

וראיתי להרב לחם משנה (שם) שהעיר על דברי הרמב"ם, דמנ"ל לרמב"ם הא שאין מקבלין אותו, הלא בגמרא מבואר רק שהפורש ממינות מיית? ועוד דהרמב"ם סתר משנתו ממה שפסק בהלכות תשובה וכמ"ש לעיל. וכתב לפרש, דאנו אין מקבלים אותם בתשובה, דמאחר שלא מתו אות וסימן שלא שב, אך כלפי שמים אם שב בתשובה מקבלים אותו. עכ"ד. ולדבריו משמע דהרמב"ם פסק להאי גמרא דכל הפורש ממינות מיית.

אולם יש לעיין בדבריו, דמאי קאמר דכלפי שמים אם שב בתשובה מקבלין אותו, והלא הכל תלוי במיתתו, שאם מת סימן ששב בתשובה כתיקנה, ואם לא מת אמאי יקבלו אותו בשמים, ולא היה לרמב"ם לפי זה לכתוב אלא דהמינים אם מתו סמוך לתשובתם סימן שהתקבלה תשובתם, ואם לא מתו, לא התקבלה תשובתם. וממילא הוה שמעינן מיניה דאנו לא מקבלים אותם, ובשמים אם מת מקבלים אותם. שוב מצאתי להרב יד המלך לנדא על הרמב"ם (שם) שכתב דאף לפי סברת הלח"מ מוכרחים אנו לזה, דיש אדם השב בתשובה שלמה, והקב"ה רואה בלבו כי הוא שם בלב שלם ומקבל תשובתו והוא חי. ע"כ. ולדבריו משמע נמי דאין כל הפורש מן המינות ודאי מיית. וע"ש עוד דבריו בביאור דברי הרמב"ם ואכמ"ל [אולם, מ"ש שם דמאחר

שמי ששב בתשובה באמת, משמים מקבלין אותו והוא חי, והקשה דא"כ גם הב"ד שלמטה יקבלו אותו ומה אכפת לן אם יקבלו אותו מחמת הספק. ע"כ. ובפשטות יש לומר, דכיון שאם מקבלין אותו ממילא אין יינו יין נסך, ומצטרף למניין, וכל דיני יהודי בו, ופעמים והוה חובה לאחריני, וכן אין מקבלין אותו מחמת הספק].

ונראה שבדין הזה אי כל הפורש ממינות מיית, נחלקו סוגיות הש"ס. דהנה גבי מנשה אמרו בגמרא בסנהדרין (דף קג ע"א) ששב בתשובה ופרש מן המינות ולא מיית, והאריך ימים וכדאיתא בגמרא אמר רבי יוחנן: כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהן של בעלי תשובה, דתני תנא קמיה דרבי יוחנן: מנשה עשה תשובה שלשים ושלוש שנים. ע"כ. ולדעת רבי יוחנן שעשה תשובה ולא מיית מוכח דלא כל הפורש ממינות מיית. וא"כ הוה פלוגתא דרבי יוחנן ומר עוקבא, שהוא בעל המימרא דכל הפורש ממינות מיית. ורבי יוחנן ומר עוקבא הלכה כרבי יוחנן, דהא שמואל ומר עוקבא הלכה כשמואל, וכמ"ש הרב יד מלאכי (כללי התלמוד כלל תריז) מפי ספרים ומפי סופרים. ושמואל ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, כמבואר ביד מלאכי (כללי התלמוד כלל תרטז), וכל שכן דרבי יוחנן ומר עוקבא הלכה כרבי יוחנן, דאפילו לגבי שמואל הלכה כרבי יוחנן. וכן כתב רבי שלמה אלגאזי בספרו גופי הלכות (פרק ה - כללי אות ה' כלל קפד) וז"ל, כתבו בעלי הכללים רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, שמואל ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן. וכמ"ש הרי"ף ז"ל ב"ק (דף מה ע"א מדפי הרי"ף), דקיי"ל כל רב ושמואל ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, אף על גב דהוי יחיד לגבי רבים. ע"כ. והגם דרב חסדא נמי ס"ל דכל הפורש ממינות מיית. הלא גם לגבי רב חסדא הלכה כרבי יוחנן דהא קי"ל דרב ורב הונא הלכה כרב, רב הונא ורב חסדא הלכה כרב הונא וכמ"ש סדר תנאים ואמוראים (חלק ב אות לה), ורבי יוחנן ורב הלכה כרבי יוחנן וכ"ש דרבי יוחנן ורב חסדא דהלכה כרבי יוחנן. ועוד דכדעת רבי יוחנן הא גם תני תנא קמיה, ולא הוה דעת רבי יוחנן יחידי. ולכן נראה שאין להביא ראיה וסימן ממה שלא מיית המין דלא עשה תשובה כהוגן ואין לקבלו. דהעיקר כדברי רבי יוחנן שמנשה עשה תשובה והאריך ימים. שו"ר שעמד על זה בשו"ת משנה הלכות (חלק ו סימן כח), ע"ש דבריו.

ו.

עוד רגע אדבר בעניין זה דמנשה עשה תשובה, וכן מבואר בכתוב (דברי הימים ב, לג, יג-טז)⁹ ע"ש. ומנם במשנה בסנהדרין (דף ז ע"א) מצאנו דנחלקו בזה רבי יהודה וחכמים, ויחיד ורבים הלכה כרבים, וכיצד פסק רבי יוחנן כדברי היחיד?

(ב) ולכאורה יוקשה דמאחר שמצאנו פסוקים מפורשים ששב בתשובה, מה שיין פלוגתא בזה. וראיתי לר' צדוק הכהן מלובלין בספרו תקנת השבין (עמוד קצו) שעמד על זה וכתב וזת"ד, דסתם משנה בסנהדרין דאין למנשה חלק לעולם הבא. אף דמפורש בדברי הימים (ב, לג, טו) ששב והסיר אלהי הנכר וזבח לה' ואמר ליהודה לעבוד לה', סבירא ליה דשב רק מיראת העונש ולא שנטהר לבו לשוב לקדושת ישראל שהקב"ה צור לבבו, ועל כן הושב רק למלכותו שזה מועיל גם בגוים כתשובת אנשי נינוה שהועיל להם לבטל הגזירה כיון דבאותה שעה היו צדיקים, ולא לתקן הקודם. ע"כ.

והנה, על דברי רבי יוחנן אמרו בגמרא דתני תנא קמיה דרבי יוחנן דמנשה עשה תשובה. והיינו שהביאו לרבי יוחנן דברי תנא אחר שסובר גם כן שעשה תשובה [שכך הוא הפירוש בכל תני תנא שבש"ס וכן מבואר בדברי הר"ן על הרי"ף מסכת חולין דף כב ע"א ד"ה נמצא], והיינו תנא נוסף מלבד רבי יהודה האמור במשנה ולכן פסק רבי יוחנן כוותייהו, דהשתא לא הוה יחיד כנגד הרבים, וכדי שלא להרפות ידיהם של בעלי תשובה. גם בירושלמי בסנהדרין (פ"י ה"ב) מובא, שמנשה, עשה תשובה שלמה. וכן מובא בצוואת רבי אליעזר הגדול (ג, ב): שבע מעלות בגן עדן... מעלה חמישית בעלי תשובה, כנגדם משרתי עליון קדוש ה', ומנשה מלך עליהם.

וראייתי לכמה מרבוותא קדמאי ובתראי דכולהו ס"ל דמנשה עשה תשובה והתקבלה תשובתו, ואף מייתי ראייה מיניה שאין דבר העומד בפני התשובה, ומהם: בשו"ת רבינו גרשום מאור הגולה (סימן ד) אודות כהן שנשתמד ושב בתשובה שמתירו לעלות לדוכן [והו"ד ג"כ בספר שבולי הלקט (ענין תפילה סימן לג), ובמחזור ויטרי (סימן קכה), ובספר אור זרוע (חלק ב - הלכות נשיאת כפים סימן תיב) ע"ש]. ובספר אורחות צדיקים (שער התשובה), ים של שלמה בחולין (פרק ז סימן יז ד"ה ועוד אני אומר, ושנה דבריו בתשובה סימן כ ד"ה ועוד אומר), ומדברי המהרש"א בסנהדרין (חידושי אגדות דף קב ע"ב ד"ה נפתח) מוכח, דגם רב אשי ס"ל כרבי יוחנן שהתקבל תשובת מנשה. ע"ש. והלכה כרב אשי, דהוא בתראה וגדול בחכמה ובמנין [וכמ"ש התוספות בבבא מציעא (דף טז ע"א ד"ה ...) בענין אחר]. וכ"כ במגדל עוז הלכות תשובה פרק ג הלכה יד ד"ה בד"א), ושכן דעת הרמב"ם. גם בשו"ת שתי הלחם לרבי משה חגיז (סימן לא) הביא את תשובת הרב יעב"ץ, והיא ל'ו נדפסה בספרו שאילת יעב"ץ (ח"א סימן עט), דקיי"ל כהמסקנא דמסיק תלמודא דהאומר מנשה אין לו חלק לעוה"ב מרפה ידיהם של בעלי תשובה. וזה פשוט אין מן הצורך להאריך בו ויש עדים רבי' על זה במקרא וגמרא. ע"כ.

אולם, ראייתי להתוספות בבבא בתרא (דף קי ע"א ד"ה ושבואל) על מה שאמרו בגמרא ושבואל בן גרשם בן משה וכי שבואל שמו והלא יהונתן שמו, אמר ר' יוחנן ששב לאל בכל לבו. וכתבו התוספות ה"ג משה שאין לקרותו על שם מנשה שהרי כבר שב בכל לבו ויש דגריס בן מנשה וטעמא לפי שחזר לקולו. ע"כ. ומדברי התוספות משמע שלא תקבלה תשובת מנשה, דאי התקבלה תשובת מנשה שפיר יש לנו לתלות את המתוקן במתוקן, את שבואל במנשה שגם כן שב אל ה' בכל ליבו. וכבר תמה ע"ד התוס' הללו בספר ברית שלום לרבי פנחס מפוזנא זצ"ל (פרשת וזאת הברכה דברים לג, א בדרוש הראשון ד"ה ולפי זה). ומ"מ יש לנו להביא ראייה גם משבואל, שהגם שהיה כומר לע"ז, התקבלה תשובתו כששב אל ה' בכל ליבו.

גם הלום ראייתי שכתב המלבי"ם (מלכים ב פרק כא פסוק טז, ופרק כג פסוק כו) דמנשה לא עשה תשובה שלמה, ואם עזב דרכי עבודת אלילים לא שב מעוון רציחה ויתר הכעסים. עיין שם. וכיוצא בזה כתב בספר כלי חמדה לניאדו על התורה (פרשת בא בדרוש הראשון עמוד 32 הוצאת מכון הכתב ד"ה ולפי דרכינו), ולפי המתבאר לעיל מוכח, דעשה תשובה על כל חטאיו, דהא התקבלה תשובתו ויש לו חלק לעולם הבא.

ולכל הדיברות כבר כתב הרב חיד"א בספרו כסא רחמים על אדר"נ (ס"פ לו), דכל פלוגתת רבי יהודה וחכמים במשנה אם יש למנשה חלק לעוה"ב היה קודם המעשה המובא בכל בו (סימן

קב), שריב"ל שלח לרבן גמליאל שראה את מנשה בגן עדן, והוא ממונה על בעלי תשובה. דמאחר שהתברר אמיתות הענין אין מקום לפלוגתא זו. ותשקוט האר"ש. המורם מו האמור"ם, שאין לך דבר העומד בפני התשובה ואפילו למינים ולמסיתים מועילה דרך התשובה, שהרי מנשה אע"פ שהיה מסית לע"ז, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ג מהל' תשובה ה"י) שהיה הורג לכל מי שלא עבד ע"ז, ואעפ"כ התקבלה תשובתו.

ז.

הנה נא הואלתי לבאר בס"ד, מפי ספרים ומפי סופרים, שמועילה לו דרך תשובה למרות כל חטאיו ופשעיו ועונותיו, אך בזה לא היה די לכת המקטרגים, שהביאו ראיה מדברי הרמב"ם שאין מקבלין אותם למרות שעשו תשובה. ואמרת אעלה ואבא בהאי דינא, ומה' אשאל מענה לשון שלא אשגה בדבר הלכה.

כתב הרמב"ם (הלכות עבודה זרה פרק ב הלכה ה), וכן המינים מישראל אינן כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלים אותם בתשובה לעולם שנאמר "כל באיה לא ישובן ולא ישיגו ארחות חיים" (משלי ב, יט), והמינים הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים על גופי תורה להכעיס בשאט בנפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון. עכ"ל. ומשמע שאין מקבלין את אותם המינים בתשובה לעולם. ואכן על דברי הרמב"ם הללו סמכו אותם האנשים לרדוף את אותו בעל תשובה ולשפוך דמו ודם זרעיותיו. וטעו ושגו בזה להלכה ולמעשה וכמו שנבאר בס"ד.

והנה, הרמב"ם (בהלכות תשובה פרק ג הלכה יד) כתב: בד"א שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא, כשמת בלא תשובה, אבל אם שב מרשעו והוא בעל תשובה, הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. כל הרשעים והמומרים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה בין בגלוי בין במטמוניות מקבלין אותן, שנאמר "שובו בנים שובבים" (ירמיה ג, כב). אף על פי שעדין שובב הוא שהרי בסתר שב ולא בגלוי מקבלין אותו בתשובה. עכ"ל. הרי מפורש כאן בדברי הרמב"ם להיפך, שאפילו אם היה מומר כשחזר בתשובה מקבלין אותו וסתר משנתו.

וסתירה זו כבר הקשו לרמב"ם בחייו, כמבואר בתשובת הרמב"ם (מהדו' בלאו חלק ב סימן רסד) וזה תוכן השאלה: מה שאמר הדרתו בפרק השני מהלכות ע"ז וכן המינים מישראל אינן כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלין אותן בתשובה לעולם. ואמר הדרתו בפרק השלישי מן הלכות תשובה בד"א שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא, כשמת בלא תשובה, אבל אם שב מרשעו והוא בעל תשובה, הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. וקשה מה שנאמר על המינים אין מקבלין אותן בתשובה לעולם, והרי נאמר בסוף הפרק על מי ששב מן הכל, שמקבלין אותו. יורנו הדרתו הקדושה. תשובה: ומה שאתם חושבים לסתירה בדבר המינין, אין בו סתירה כלל, לפי שאחד משני המאמרים הוא אין מקבלין אותן בתשובה רצוני לומר בזה, שאנו לא נקבל מהם תשובה ולא נראם בחזקת בעלי תשובה, אלא בחזקת מינים, כפי שהיו, והצדיקות שהם מראים היא או מסיבת הפחד או לגנוב דעת הבריות. וזה המאמר האחרון

הוא, שאם שבו באמת כמה שבינם לבין בוראם, יש להם חלק לעולם הבא, וזה דין בדבר מה שבינם לבין בוראם, וזה הראשון בדבר מה שבינם לבין בני האדם. וכתב משה. עכ"ל. והיינו דגם מה שכתב בהלכות תשובה שמקבלין אותם בתשובה, היינו כלפי שמים, שבשמים לא נועלים את הדלת בפניהם אך בדיני אדם אין מקבלין אותם. וכיוצא בזה כתב הרדב"ז בתשובה (חלק ה סימן מה). ע"ש דבריו.

ח.

והנה, אם נדקדק היטב בדברי הרמב"ם נראה שכתב טעם לשבח למה אין מקבלין אותם למרות שרואים שעושים מעשי צדקות, לפי שהצדיקות שהם מראים היא או מסיבת הפחד או לגנוב דעת הבריות. עכ"ד. ומשמע, דהיכא שאין לחוש לזה ומוכח להדיא ששב בתשובה, וכוּפּר בפה מלא באותה האמונה האווילית שהיה מאמין בה בטיפשותו, הרי מוכח הדבר ששב בו בתשובה. תדע שהרמב"ם עצמו מפרש בתשובה ואומר: ולא נראם בחזקת בעלי תשובה, אלא בחזקת מינים, כפי שהיו. והיינו דסמכינן אחזקה קמא שהיו שקועים בטיפשותם. וכלל נקוט בדינו שאין חזקה במקום עדים. וכ"כ המאירי ביבמות (דף לא ע"א) לכלל זה. והרדב"ז בתשובה מכת"י (יורה דעה חלק ח סימן קמא) דאין חזקה ואין מנהגא במקום עדים. ע"כ. וכן שורת הדעת נוטה.

[ומה שנראה מדברי הרמב"ם (הלכות טוען ונטען פ"ח הלכה י והו"ד בב"י חו"מ סימן עב סעיף יח) דסומך על חזקה במקום עדים, כבר עמדו על דבריו בחו"מ שם הב"ח בסעיף יג ובש"ך ס"ק פג) ע"ש ודוק. אמנם, עיין בביאור הגר"א (חו"מ בכללי המיגו ס"ק יב) שכתב, ואפילו להוציא מחזקה במקום עדים יש אומרים דלא אמרינן. כמ"ש בא"ע סי' קנו ס"ו ויש אומרים וכו'. עכ"ד.

ושם באבן העזר כתב מרן השו"ע האומר: זה בני או יש לי בנים, נאמן לפטור את אשתו, אפילו הוחזק באחים. וי"א שאם יש עדים שיש לו אחים, אינו נאמן אח"כ לומר שיש לו בנים. ע"כ. והנה בב"י שם כתב דהרמב"ם פליג על הי"א מדסתם וכתב (בהלכות יבום פ"ג ה"א) האומר זה בני או שאמר יש לי בנים, הרי זה נאמן ופוטרו את אשתו מן החליצה ומן היבום. ומשמע דכל גוונא פוטר את אשתו אפילו כנגד עדים המעידים שיש לו אחים. ולזה כיוון הגר"א שכתב, ואפילו להוציא מחזקה במקום עדים יש אומרים דלא אמרינן. וציין להאי דינא דאבן העזר. והנה על פי הכלל שבידנו סתם וי"א הלכה כסתם, כאן סתם לשון מרן השו"ע פסק כהרמב"ם, והיינו שלא מוציאים מחזקה אפילו במקום עדים. והגם שהב"ש (ס"ק יא) כתב, שדין זה הוא לכו"ע דלא מהני מה שהאב אומר כנגד עדים, ומ"ש הב"י דהרמב"ם (בהלכות יבום פ"ג ה"א) חולק על זה ליתא, דהרמב"ם לא איירי כשיש עדים, וכמ"ש הרש"ך (ס"ב סימן ל) עכ"ד. מ"מ מה נעשה ביום שידובר בנו דברי רבנו יוסף קארו בבית יוסף ובשולחן ערוך. וכאמור.

ועיין בחזו"א (אה"ע סימן קטז אות ח) שכתב לתמוה ע"ד הי"א מפני מה אינו נאמן לומר יש לי בנים כיון שאינו מכחיש לחזקה או לעדים שיש לו אחים ע"ש. ונראה שנ"ד קיל טפי, שהרי כאן הכל תלוי באמונתו העכשווית, ואילו יבואו ב' עדים ויעידו בפני ב"ד איך עשה תשובה וכפר

בכל עיקרי הדת הנוצרית שהיה קשור אליה, וכי לא יקבלו אותו הלא יכולה המציאות להשתנות. ואפילו גבי יבמה שדנים אותה ומעמידים אותה על חזקת איסורה, אם יבואו עדים ויעידו שנולד לו בן, וכי נאמר דתהיה זו חזקה במקום עדים? והגם, שיש לחלק דגבי יבמה אם יבואו עדים ויעידו שיש לה בן, עוקרים את הכל למפרע ומתברר שמעולם לא היתה בחזקת איסור, ואילו כאן היה בחזקת מין, מ"מ הלא זהו כוחה של תשובה לעקור הכל מלמפרע, וכאילו שלא חטא כלל וכמו שנראה מדברי רבוותא קדמאי ובתראי ועמדתי על זה בתשובה במקום אחר ואכמ"ל].

ט.

ואעיקרא דדברי הרמב"ם, דחשש שמא מערים המומר ולא שב בתשובה באמת וכמ"ש שהצדיקות שהם מראים היא או מסיבת הפחד או לגנוב דעת הבריות, נראה דדעת מרן השו"ע לא כן. ואפרש שיחתי בסייעתא דשמיא:

דהנה בבית יוסף (יורה דעה סימן קכד סעיף ח) הביא את דברי השבלי הלקט (ח"ב סימן ה) שכתב, משומד שנגע ביין ואמר אחר כך שנתגייר בינו לבין עצמו, והתיר ר"י היין מפני שהפקיד כיסו בשבת. ורבינו שמשון ב"ר אברהם אסרו משום דאיכא למימר דאיערומי מערים. כדאמרינן בסנהדרין (דף כה ע"א) בההוא טבחא דנפק טרפה מתותי ידיה.^א עכ"ל. ובארחות חיים (סימן כג הלכות יין נסך אות ז) כתוב ישראל משומד יינו יין נסך עד שישוב בתשובה ונאמן לומר נתגיירתי. עכ"ד הרב בית יוסף. אתה הראת לדעת שיש כאן ג' שיטות בעניין נאמנות המומר - לדעת ר"י מותר רק כשיש ראיה ששב בתשובה, וכגון שהפקיד כיסו בשבת. לדעת רבינו שמשון ב"ר אברהם גם הוכחה כזו לא סגי ולא נאמן, דאיכא למיחש דמערים. והאורחות חיים פליג אתרוויהו וס"ל דנאמן בכל גוונא לומר שהתגייר. ומרן בשו"ע (שם) פסק בסתמא, דמומר נאמן לומר ששב בתשובה בכל גוונא, והיינו כדברי האורחות חיים. אתה הראת לדעת שלא הצריך מרן שיהיה מעשה המוכיח ששב בתשובה, כגון הפקדת כיסו בשבת, וגם כן לא חשש לשמא מערים. נמצא שלא חשש לדברי הרמב"ם שמא מערים ולא שב בתשובה אמיתית.

אמנם, בש"ך (שם ס"ק טו) כתב לתמוה, מפני מה פסק מרן כהאורחות חיים דהא ר"י והר"ש ב"ר אברהם פליגי עליה? וכתב לבאר דאפשר דמשמע ליה דהם לא מיירי אלא היכא דנגע ביין ואחר כך אמר שנתגייר אבל אם קודם לכן אמר שנתגייר אינו עושה יין נסך ודוחק. ויותר נראה לחלק דהיכא דידוע שהיה מומר דבכה"ג מיירי הרשב"א אינו נאמן לומר שנתגייר, אבל היכא דאינו ידוע שהיה מומר אף על גב דאינו ידוע ג"כ שהיה ישראל נאמן לומר תשובה עשיתי במגו דאי בעי אמר מעולם לא המיר וישראל הוא ובכה"ג מיירי הא"ח והמחבר וכ"כ הפוסקים וכו' עכת"ד. והנה בין לתירוץ קמא ובין לתירוץ בתרא דהש"ך נידון דידן קיל טפי, דהא הכא לא מדובר שנגע ביין ואחר כך אמר ששב בתשובה, אלא כבר שנים רבות מכריז ברבים שעזב את

(ג) וע"ע בתשובת הרא"ש (כלל נח אות ג), דג"כ חשש להערמה בחזר בתשובה על עבירה שעשה. וע"ש בשו"ת שו"ת חוש השני (סימן עה ד"ה ובנידון).

הדת הנוצרית השקרית ומחרף ומגדף ומתוכח עם מאמיניה המסיונרים המסיתים את אחינו בית ישראל התמימים לאמונה באותו האיש, וא"כ בודאי שהוא נאמן לומר ששב בתשובה. וגם לתירוץ בתרא של הש"ך, ניחא דהכא נמי איירי שלא ידוע שהיה מומר, שכן המיר דתו בארץ רחוקה והוטבל לנצרות והיה כומר לע"ז שם, ואין יודעים דבר זה כלל אלא על פיו. ובייחוד שהיה זה לפני יותר משלושים שנה. וא"כ לכו"ע נאמן לומר עשיתי תשובה במיגו דאי בעי אמר שמעולם לא המיר. וע"ע בשו"ת דבר משה אמאריליו (חיו"ד סו"ס יט).

י.

ומכלל הדברים תשובה מוצאת נמי ע"ד הרמב"ם שביאר בתשובה, שאנו אין מקבלין את המומרים השבים בתשובה אך בשמים מתקבלת תשובתם כששבו באמת, ולפי האמור מוכח דדעת מרן השו"ע שמקבלים את תשובתם גם כאן, שהרי סתם השו"ע דנאמן לומר ששב בתשובה, והיינו שאין מגעו מנסך את היין. וכ"ש בנ"ד, שלא היה ידוע שהוא מומר, דלדברי הש"ך כו"ע מודים בזה.

וכן בקודש חזיתי לרבי יהודה החסיד בספר חסידים (סימן רג) שכתב להדיא, מי שהשתמד, וחזר להיות יהודי, וקבל עליו לעשות תשובה כאשר ירוהו החכמים. הרי משעה שקיבל יכולים לשתות עמו יין ולהתפלל עמו, ואם הוא משלים את המנין יתפללו עמו. ובלבד שיעשה כשאר היהודים. הרי שמועילה התשובה ומקבלים את תשובתו גם בעולם הזה. והגם שהרב חיד"א בברית עולם על ספר חסידים שם צידד לומר שדברי הספר חסידים הם דוקא כשהתקבלה תשובתו בב"ד, אך כשעשה תשובה מעצמו אין מועילה תשובתו ואסור לשתות מיינו, ושנה דבריו בספרו שיורי ברכה (י"ד סימן קכב אות ב). הנה, מלבד מה ששם הינדו בזה, ולא החליט בברור שכך הדין. עוד יש לומר, שמסתימות דברי מרן השו"ע משמע שלא צריך קבלת תשובה בב"ד, דהא כתב בסתמא שמספיק שאמר ששב בתשובה, ואילו היתה מועילה רק קבלת התשובה בב"ד, לא היה לו למרן השו"ע לסתום הדברים. ודו"ק.

[גם מסתימת דברי מרן השו"ע משמע דלא שמיע ליה כלומר לא ס"ל לחלק, בין מומר שהמיר בצינעה למומר שהמיר בפהרסיא, ודלא כמו שרצה לחלק הרב מעשה רוקח על הרמב"ם (הלכות ע"ז פ"ב ה"ה), דבמומר בפרהסיא אין מקבלין אותו. עי"ש].

וכן מפורש להדיא בתשובות הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (סימן קפ) שהביא תשובה מרבינו משה גאון, שכתב: פירש ר"י בר' אברהם ז"ל משומד השב בתשובה, בדין הוא שלא יהיה צריך שלשה לקבל בפניהם. דבקל, יש לנו לומר, ששב אל בוראו. ע"כ. וגדולה מזו כתב שם, דאפילו אם היה מלוה ברבית לישראל, ולא החזיר הרבית, מ"מ חשבינן ליה בעל תשובה, כיון שהניח כל מעשיו, ושב אל בוראו. ואף על גב דבשאר אינשי צריך שיחזירו הרבית. הכא, (תקנתו קלקלתו) [קלקלתו תקנתו]. דכיון שחזר ושב, הו"ל בעל תשובה לכל דבר, ודומה לגר: רק לשוב אל בוראו, ולתקן אשר עוותו. ואם לא יתקן, לא התעכב בכך בתשובתו. וגם ה"ר אליעזר מגרמיזא ז"ל לא החמיר עליו לקבל ייסורים להתכפר, כישראל שעשה עבירות אחרות ולא כפר

בעיקר. והיינו טעמא: משום דאדם שחטא בשאר עבירות, כשעושה תשובה, אם לא קבל עליו דינין, אין ניכר שעשה תשובה עולמית. דשמא אין העבירה מזומנת לו, או שמא אין יצרו תוקפו עתה כ"כ. אבל מי שכפר בעיקר, ושב אל בוראו, להיות בגלות אחיו, תשובתו ניכרת שהיא שלמה. שמייחד ה' פעמים בכל יום, ונוזהר מאיסור כישראל. ואף על פי שהרבה עבירות עשה בעודו משומד, דישראל העושה כיוצא בהן בדת יהודית, יצטרך לקבל עליו דינין חמורים, מומר שאני: דכל מה שעשה, לפי שהוא כופר בעיקר. וכיון ששב אל בוראו, לא יחטא עוד באלה. ואין להחמיר עליו כל כך לקבל יסורים ולהתאפק ביצרו. כי מאחר ששב, נרפא לו. ובא ליטרה, מסייעין לו. עכ"ד. הא קמן, שבתשובת המומר לחודיה סגיא, ותשובתו מקובלת גם בדיננו בעולם הזה, שכן הנידון שם הוא בישראל שנשתמד וחזר לדת ישראל אח"כ, אם עושה יין נסך אם לא. ודלא כמ"ש הרמב"ם בתשובה.

וכן מבואר בתשובת הרב תרומת הדשן (סימן קצח) שכתב על מומר שחזר לדתינו וז"ל, יראה דאין להוסיף ולהרבות עליו יותר מפני שסורו רע יותר מבעל שאר עבירות לפי שהורגל בין הגוים בכל שרירות לכו ואיכא למיחש פן יבעט בתשובתו. וכן מצאתי בסמ"ק (מצורף סימן נג) דאין להכביד עליו סיגופים כפי מה שהיה ראוי מטעם אחר לפי שאין לך סיגופים גדולים ורעים מאשר סובל בכל יום שמסתלק מכל הטובות וההנאות דהגוים שרויים בהן והוא היה ג"כ כבר שרוי בהן עמהן ומקבל עליו תמיד פחדים ובהלות ורשעות וצרות שהאומות מצירי לישראל וקודם ששב לא היה לו דאגה בכל זאת ונמצא תשובה גורמת לו כל סיגופים הללו ולא דמי לשב מן העריות או רציחות דברשעו נמי היה בכל צרות הללו ותשובתו לא גורמת לו צרות הללו. עכ"ל. ומטעם זה פסק הרמ"א בהגה בחו"מ (סימן לד סעיף כב) דמשומד שחזר בו וקיבל עליו תשובה כשר מייד לעדות, אע"פ שלא עשאה עדיין. ע"כ. וכמבואר בסמ"ע (ס"ק נד). ובש"ך (ס"ק כא), והגם שהגר"י איבשיץ זצ"ל באורים (ס"ק מז) ובתומים (ס"ק כא) ס"ל, דמ"מ גם במומר צריך בחינה, ונמסר לבחינת הדיין, ע"ש. וכן נראה מתשובת ר' שלמה מן ההר לרמב"ן (הובא בקובץ מוריה אלול תש"מ), שכתב: אודות המשומד שחילל את ה' ועתה שב בתשובה, אם שב בפרהסיא ועומד ביננו ושומר דיני התורה בזה די להיקרא רבי, ואין קריית רבי קריית שררה. אבל להחזיקו בכשר לגמרי להכשירו לעדות ולהאמינו בכל ענין איסור והיתר בזה נראה דבעי חזרה גמורה כאשר כתבת דלא גרע מחשוד, וצריך יסור גדול לפי חטאו כפי ראות ב"ד שבעירו, ואחר שיקבל ויסור ויתחרט מחטאו רוי להכשירו לכל דבר. ע"כ. ובהמשך דבריו העיר דמ"ש הרמב"ם דאין מקבלין אותם, אין כן דעת רבותי. וכו'. ע"כ. הא קמן דלכל היותר בעי שילך לב"ד שירוהו דרך תשובה ובוזה די, ומקבלין אותו. ולדינא סגי בתשובתו גם שלא בפני ב"ד, וכמ"ש הגאון החבי"ף בספר ברכת מועדיך לחיים (חלק א בדרוש הרביעי לתשובה דף צו סעיף ג), דלענין הלכה נקטינן כדעת רוב הראשונים והאחרונים המקילים בתשובת מומר, דמיד שחזר בתשובה ואפילו בסתר כשר לכל דבר שבקדושה. והו"ד בשדי חמד (כרך ה מערכת המ"ם עמוד 87 ד"ה ומידי), וסמך על דבריו. וכ"כ בשו"ת חוט השני (סימן עה), להקל במומר שיהיה ש"ץ כששב בתשובה באמת. ע"ש דבריו. הא קמן שמקבליים אותו לכל דבר. ומסיים שם, העתקנו כל זאת על פי מ"ש רבינו גרשום (בטוא"ח סי' קכח) דבכל עוון יש להפך בזכות בעלי תשובה ממנו למדתי וכן עשיתי להכניס בעלי תשובה תחת כנפי השכינה ולא לרחק בשתי ידיים כמו שעלה על דעת איזה

אנשים, דגדולה בוששה שהחריבה את בתינו וכו'. ע"כ. ובדרכי רבותינו אלו הלכנו, לחזק ולאמץ ברכים כושלות השבים בתשובה שלימה.

יא.

וצופה הייתי להגאון רבנו חיים בן עטר זצ"ל בספרו חפץ ה' בחולין (דף ד ע"ב) שהקשה על מה שמביאה הגמרא ראייה דישאל משומד מותר לאכול משחיטתו מאחאב שעשה סעודה ליהושפט ואכל עימו (דברי הימים ב יח, ב). דמאי ראייה מאחאב איכא, הלא נראה שאחאב חזר בתשובה באותה העת, וכמו שאמר הקב"ה "הראית כי נכנע אחאב" (מלכים א כא, כט). וצ"ע. ומדבריו מוכח להדיא דמהני תשובה גם למזמר ומקבלין אותו, ודלא כמ"ש הרמב"ם [והרב יד איתן הובא בסוף רמב"ם פרנקל בהל' ע"ז פ"ב ה"ה כתב, שלפי"ד הרמב"ם דס"ל דלא מהני תשובה למזמר ולא מקבלין אותו, אתי שפיר הראייה מהגמרא. ע"ש דבריו].

ואעיקרא דהאי קושיא שהקשה הגר"ח בן עטר נראה לתרץ, שיהושפט לא ידע באותה השעה מתשובתו, ומה שאמר הקב"ה "הראית כי נכנע אחאב" היה זה דבר ה' אל אליהו הנביא (מלכים א, כא, כח - כט). ועדיין לא התפרסם הדבר. ומחמת תשובתו האריך לו ה' שלש שנים שלא היתה שום מלחמה, ורק אחרי כן נפגש עם מלך יהודה, וכן מוזכר בכתוב "וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל: ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט מלך יהודה אל מלך ישראל" (מלכים א פרק כב א - ב) ומשמע שלפני כן לא נפגש עימו. וכשנפגש אכל אצלו ורק אחר כך הכיר בו בדרך תשובתו. והראייה לכך שהחזיק בו עדיין כמומר, שהרי כשביקש אחאב שיהושפט יבא להלחם עימו אמר לו "דרוש נא כיום את דבר ה'" (דברי הימים ב, יח, ד), ופירש רש"י שם, ולא מנביאי הבעלים אשר אתה בוטח בהם. ע"כ. הרי שהחזיקו עדיין כעובד לבעלים. ואלבא דאמת נראה שעדיין היה אחאב מזמר באותה שעה, ממה שלא שמע אחאב ליהושפט ודרש בנביאי הבעל, וככתוב "ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש" (מלכים א, כב, ו), ותרגם יונתן וכנש מלכא דישאל ית נביי שקרא כארבע מאה גברא. הרי שדרש בנביאי השקר. והם נביאי הבעל, כמו שכתב במצודת דוד שם. [והגם שכמה שנים לפני כן כבר שחטם אליהו, כמבואר בכתוב (מלכים א, יח, מ), מ"מ קמו והתעוררו חדשים עם ישנים, אחרי שרדפה איזבל את אליהו ושאר נביאי האמת] ולהכי הביאה הגמרא ראייה שאחאב, אע"פ שהיה מזמר, שהרי החזיקו יהושפט כמומר עד שהתוודע לתשובתו, בכל אופן שחיטתו מותרת, שהרי יהושפט אכל אצלו.

אולם, ממה שהביא רבנו חיים בן עטר זצוק"ל ראייה, שאחאב שב בתשובה מהמבואר בפרקי דרבי אליעזר (פרק מג), שקרא אחאב ליהושפט מלך יהודה, מחותנו, והיה מלקה אותו שלשים ותשע מלקות שלש פעמים ביום. כמו כן היה משכים ומעריב לפני הקב"ה בתפלה ובתחנונים. ונרצית תשובתו שנאמר "הראית כי נכנע אחאב", משמע דס"ל שכל תהליך התשובה היה קודם לכן ואפילו מה שהלקהו יהושפט מלך יהודה, וא"כ הדרא קושיית רבנו חיים בן עטר לדוכתה, דהרי הכיר בו יהושפט בתשובתו. ונראה דתלמודא דידן לא שמיע ליה שאחאב עשה תשובה,

ומה שאמר הקב"ה "הראית כי נכנע אחאב", היינו כניעה גרידא. תדע, דהא במשנה בסנהדרין (דף ז ע"א) מנוהו שאין לו חלק לעולם הבא, ובגמרא (דף קג ע"א) אמר רבי יוחנן כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהן של בעלי תשובה. ע"כ. ואי ס"ל דגם אחאב עשה תשובה, מפני מה לא זכר ואמר נמי שכל האומר אחאב אין לו חלק לעוה"ב מרפה ידיהן של בעלי תשובה, ועל כרחך דתלמודא דידן ס"ל דאחאב לא עשה תשובה. ומצאתי בירושלמי בסנהדרין (פ"י ה"ב), שאחאב עשה תשובה. ובבבלי לא מובא כן. והגם שפירשו בגמרא בתענית (דף כה ע"ב) שהתענה תענית שעות, לא משמע ליה דעבד תשובה גמורה. והגם שבגמרא בבלי בסנהדרין (דף קד ע"ב) איתא דורשי רשומות היו אומרים כולם באים לעוה"ב, לאו היינו שמקבלים את חלקם אלא שיש להם רושם קטן משורש נשמתם שמגיע לעולם הבא, וכמ"ש לבאר הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין זצ"ל בספרו רסיסי לילה (אות מד ד"ה ועל ידו).

ומעתה יש לומר, דאיכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי אם אחאב עשה תשובה, ולבבלי לא עשה אחאב תשובה, והירושלמי ס"ל כפרקי דר"א, שעשה תשובה. ותשקוט האר"ש.^ד

י.ב.

ניהדר אנפין לסתירה בדברי הרמב"ם, וראיתי להרב כסף משנה (הלכות תשובה פרק ג הלכה יד) שעמד גם כן על סתירה זו וכתב, דאף על פי שכתב הרמב"ם (בפרק ב' דע"ז ה"ה) שהמינין אין מקבלין אותם בתשובה לעולם, כבר כתב שם והמינים הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים גופי תורה להכעיס בשאט נפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון משמע דבהנך מינים דוקא הוא דקאמר שאין מקבלין אותם. ע"כ. ושנה דבריו גם כן בהלכות עבודה זרה (פרק ב הלכה ה) וביאר דמ"ש הרמב"ם והמינים הם התרים וכו'. מפני שכפי מה שכתב בהלכות תשובה (פ"ג ה"ז) אלו אינן נקראים מינים, לכך אמר והמינים שאני מזכיר כאן אינם מינים הנזכרים בהלכות תשובה שאותם כופרים באלהות והיינו מומר לעבודה זרה ואותם מקבלים אותם בתשובה כמו שנתבאר בהלכות תשובה סוף פ' שלישי אבל המינים הנזכרים כאן הם התרים וכו'. ע"כ. ולפי זה בודאי שיש להקל בנידון דידן, שהרי לא היה בגדרי המין הנזכרים בדברי הרמב"ם, ולא עשה שום עון להכעיס אלא מחמת בורותו הרבה כשגדל במסגרות חינוך חילוניות, וכמחלת הבורות המצויה לצערנו בקרב אחינו הטועים הרחוקים מתורה ומצוות. והיה גדרו כתינוקות שנשבו. דבכהאי גונא בודאי שמקבלים אותו בתשובה אפילו אם השתמד לכו"ע.

וסמך לזה מצאתי בדברי הרמב"ם גופיה, שכתב בפירוש המשניות בחולין (פרק א משנה ב), ודע כי מסורת בידינו מאבותינו כפי שקיבלוהו קבוצה מפי קבוצה כי זמנינו זה זמן הגלות שאין בו דיני נפשות אינו אלא בישראל שעבר עברת מיתה, אבל המינים והצדוקים והבייתוסים לכל שינוי שיטותיהם הרי כל מי שהתחיל אותה השטה תחלה, ייהרג לכתחילה כדי שלא יטעה את

ד). הערת הרב רועי זק: בעניין אחאב יעויין עוד בדברי האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל בספר ויואל משה, ובמה שכתב הגרמ"מ כשר זצ"ל בספרו התקופה הגאולה בפרק המוקדש לזה.

ישראל ויקלקל את האמונה, וכבר נעשה מזה הלכה למעשה באנשים רבים בכל ארץ המערב. אבל אלו אשר נולדו בדעות אלה וחונכו על פיהן הרי הם כאנוסים ודינם דין תינוק שנשבה לבין הגוים שכל עברותיו שגגה כמו שבארו, אבל המתחיל הראשון הוא מזיד לא שוגג. עכ"ד. ולצערנו כיום בשם החופש והדרור והמתירנות, מראים לבני הנוער במוסדות החינוך שלהם את "יופי" הדתות האחרות, וכנגד זה נלחמים בכל סממן יהודי ואפילו על ספר התנ"ך לועגים, ומה יעשה הנער ולא יחטא, היות שאין לו כלים להתמודד עם שום איש דת, ודבר זה מנצלים המסיונרים הרשעים יימח שמם וזכרם, ורבים חללים הפילו, ויבא בעל הכרם ויכלה את קוציו (עיין בבא מציעא דף פג ע"ב), ולכן דינם שווה לעניין זה כתינוקות שנשבו.

המורם מכל האמור: שאין לך דבר העומד בפני התשובה, ולעולם לא ננעלת דלת התשובה לשבים באמת. וגם בנידון דידן על אותו יהודי שהמיר דתו והיה מסיונר מסית ומדיח, כיון שכיום עשה תשובה מעליתא, וכבר עשרות שנים יושב על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ובדברו מעריב ערבים, ומזכה את הרבים, ונלחם בנצרות ובכל מה דדמי לה, ורבים השיב מעון, ועל כן מחוייבים אנו לקבלו ולסייע בעדו בכל דבר ודבר, וחלילה מלהזכיר לו עונות ראשונים. ומ"מ אותו בעל תשובה לא ישיב למחרפיו דבר כדרכם של בעלי תשובה. ויכוון כל זה לכפרת עונותיו והנלע"ד כתבת.

